

De onfortuinlijke orgelmaker Antoon Kuerten

Frans Jespers

Van orgelmaker Antoon Kuerten uit Huissen resten ons waarschijnlijk niet veel meer dan een halve orgelkas, een windlade en enig pijpwerk. Toch heeft hij tussen 1830 en 1850 in en rond de Betuwe een tiental orgels gebouwd en veel onderhoudswerk verricht. Daarna is er tot aan zijn trieste dood weinig meer van hem vernomen.

Verwarring over zijn herkomst

De achternaam van Kuerten heeft geregeld verwarring veroorzaakt. Zijn naam werd ook geschreven als Keurten of Curten. De verschillende spellingen waren voor een deel te wijten aan het feit dat zijn vader een Duitser was, Jacobus Kuerten (Kürten), op 17 december 1772 gedoopt in Hülchrath (Nordrhein-Westfalen).¹ Vader Jacob was schrijnwerker. Hoe en wanneer hij in Huissen terecht kwam is niet bekend. Maar Huissen werd pas in 1816 bij Nederland gevoegd en was van tevoren Pruisisch, zodat Duitsers zich er vrij konden vestigen. Antoon is er geboren op 1 maart 1807.² Zijn moeder was Theodora Rutjes (1776-1830) uit Huissen. Het kind kreeg de doopnamen Antonius Albinus. Een jaar later is er nog een zoon geboren. Vader Jacob overleed in Huissen in maart 1838.

De verschillende spellingen van de achternaam riepen al spoedig het vermoeden op van een connectie met Jacob Courtain. Deze roemruchte orgelmaker die een gevluchte Fransman zou zijn, overleed op hoge leeftijd in Burgsteinfurt in 1825.³ Al in het handschrift van George Broekhuizen komt er verwarring voor van werken van Courtain en Kuerten. Later zijn vele auteurs een mogelijke bloedverwantschap gaan veronderstellen. Die is er niet, maar er kan wel een connectie bestaan tussen de bouwtraditie van Courtain en Kuerten.

Gezin en einde

Antoon Kuerten trouwde op 26 november 1836 in 's-Hertogenbosch met Clasina Dorothea Pax, geboren 1813 in Velp (Noord-Brabant). Beide echtelieden waren rooms-katholiek. Kuerten kwam in die tijd tweemaal per jaar werken aan de orgels van de Sint-Jan in Den Bosch en heeft daarbij wellicht zijn vrouw leren kennen. Zij kregen vijf kinderen, die werden geboren tussen 1837 en 1847 in Huissen, waar Kuerten zijn woning en orgelmakerij had op het adres A no. 50. In juni 1838 zette hij in twee kranten (de *Noord-Brabander* en de *Opregte Haarlemsche Courant*) een advertentie om twee “schrijnwerkers-gezellen” en een “orgelmakers-gezel, ervaren in het maken van Metaal Pijpwerk” te werven.⁴

Het gezin met vijf kinderen staat tweemaal ingeschreven in Amsterdam, van september tot december 1852 en nog eens van mei 1853 tot mei 1854, op verschillende adressen, onder andere Zeedijk 39.⁵ Het beroep van de echtgenoot is orgelmaker. Op 2 oktober 1855 overleed de middelste van de kinderen, net zoals de vader Antonius geheten, eenzaam in het gasthuis van Huissen, want de rest van het gezin woonde nog in Amsterdam.⁶ Van 10 tot en met 26 november 1855 is Kuerten in het Binnengasthuis in Amsterdam verpleegd.⁷ Als beroep van de zieke is opgetekend: mandenmaker. Tevens staat er genoteerd: afd. 2 Politie.

Vervolgens raakte Kuerten op drift. In november 1856 is hij vastgezet in de Drentse strafkolonie Veenhuizen, na een veroordeling in Rotterdam vanwege bedelarij of landloperij. Als beroep staat pianomaker genoteerd. In april 1860 werd hij uit Veenhuizen ontslagen. Maar in 1864 belandde hij daar weer, in maart en september, vanwege een veroordeling in Deventer. De volgende zomer, op 17 juli 1865, overleed hij in Veenhuizen.⁸ Hij was overigens niet de eerste orgelmaker die daar lange tijd verbleef en overleed, want Johan Christoffel Schmidt (1779-1846) was hem voorgedaan.

Clasina Pax was met haar gezin vanuit Amsterdam teruggekeerd naar Huissen. Bij het huwelijk van haar oudste kind Johannes Josephus (1837-1890) in Nijmegen in 1874 was zij werkzaam in Grave als winkelierster. Drie jaar later is zij overleden in 's-Hertogenbosch, waar ook haar tweede zoon met zijn gezin en haar dochter gevestigd waren.⁹

Werkzaamheden

De meeste inlichtingen over de werkzaamheden van Kuerten zijn overgeleverd door Broekhuizen in zijn onvolprezen *Orgelbeschrijvingen*.¹⁰ Hierna volgen de bekende werkzaamheden in chronologische volgorde met kort commentaar. Van de disposities worden alleen bijzonderheden vermeld.

1831, Huissen, Hervormde Kerk. Het orgel uit 1749 is “aanmerkelijk gerepareerd en verbeterd door A.A. Kuerten en Stricker”. De dispositie van negen registers bevat onder andere een Quint 1 ½' en als tongwerk een Fagot 8'.¹¹ Het is niet bekend of dit orgel in 1871 is overgeplaatst naar de nieuwe kerk, die aan het eind van de Tweede Wereldoorlog verwoest werd.

1833, 's-Hertogenbosch, Sint-Jan, onderhoud van het grote orgel door Stöcker en Kuerten.¹²

1834, Bommel, Hervormde Kerk, renovatie van het orgel uit 1775 door “Keurten en Stöcker”. Het is gekeurd door organist De Vries uit Nijmegen.¹³ De negen registers zijn op een merkwaardige manier verdeeld over twee klavieren, met een Dulciaan 4' als tongwerk. Kerk en orgel liepen in 1944 zware oorlogsschade op. Van het orgel bleef eigenlijk alleen de kas bewaard, de rest is later weer toegevoegd. Deze kas met het front worden aan Kuerten en Stöcker toegeschreven.

Bommel foto beeldbank RCE

1834, Wageningen, R.-K. St.-Jan de Doper, reparatie van het orgel door Kuerten & Stöcker. Er bleef zelfs een rekening bewaard voor overnachtingen in hotel *De Wereld*. Het

orgel was in 1812 tweedehands gekocht van het klooster in Huissen. Rond 1868 is dit orgel door de gebroeders Gradussen gerenoveerd en overgebracht naar de parochiekerk van Herveld. Maar het pijpwerk van vijf registers gaat terug op 1713, toen Verhofstadt in Huissen een nieuw orgel had geleverd.¹⁴

1835, 's-Hertogenbosch, Sint-Jan. Kuerten heeft op het Bovenwerk de Quintadeen 16' vervangen door een Bourdon 16', met een nieuwe bas en verschoven pijpen van de Quintadeen.¹⁵ Bij de restauratie van het orgel in 1984 is de Quintadeen in ere hersteld.

1836, Nijmegen, Lutherse Kerk. Kuerten vernieuwde het orgel van Van Deventer uit 1726. Hij verving vermoedelijk de Quintadena 8' door een Bourdon 16' en verwijderde de Cornet. In 2013 is het orgel gerestaureerd. Er is geen pijpwerk van Kuerten meer aanwezig.¹⁶

1837, 's-Hertogenbosch, Sint-Jan, onderhoudscontract voor 12 jaar. Het contract houdt tweemaal per jaar een stem- en onderhoudsbeurt in van het grote en kleine orgel voor f75, - exclusief bijkomende kosten. Al vóór 1844 moet het contract verbroken zijn, want in 1844 verrichtte Graindorge uit Luik het onderhoud van het orgel.¹⁷

1838, Kekerdom, R.-K. St.-Laurentiuskerk. Kuerten heeft het oude orgel uitgebreid met een Bourdon 8' en Viool di Gamba 8'. In 1865 vernieuwde Smits uit Reek het orgel en in die toestand is het in grote lijnen nog in functie. Er is geen pijpwerk van Kuerten meer aanwezig.¹⁸

1839, Wyler (D), R.-K. St.-Johannes Baptistkerk. Kuerten leverde een nieuw orgel, op 28 augustus in gebruik genomen met een bespeling door organist Courbois uit Nijmegen.¹⁹ In 1944 is de kerk grotendeels verwoest, maar of het bewuste orgel er nog stond is niet bekend.

1840, Loenen, R.-K. St. Antonius Abtkerk, nieuw orgel. De tien registers hebben een Prestant 4' als basis en bevatten twee tongwerken: een Trompet 4' en Vox humana 8'. "Dit orgel heeft fraaye geluiden en een welgeordonneerde kast". Het betreft hier een orgel dat stond in de schuilkerk van kasteel Ter Horst in Loenen. In 1804 had Graindorge uit Luik hier een oud orgel van de Grije Zusters (uit Luik) geplaatst. Vermoedelijk heeft Kuerten het in 1840 gerenoveerd.²⁰ Verderop volgt meer over dit orgel.

1840, Hummelo, Hervormde Kerk, plaatsing en aanpassing van een tweedehands orgel dat werd gekeurd door Van der Dussen uit Arnhem. De dispositie met tien stemmen bevat een paar eigenaardigheden, zoals twee Prestanten 8', twee Fluiten 4', een zelfstandige Terts, maar geen tongwerk.²¹ Begin 1883 werd het orgel te koop aangeboden. E. Leichel uit Arnhem bouwde een nieuw orgel, maar gebruikte hierbij een ouder front met kas, die hij vergrootte. Vermoedelijk kwam deze kas van elders. Leichel plaatste een nieuwe windlade met daarop fabriekspijpwerk. Dit instrument is nog in gebruik.

1840, Engelen, R.-K. St.-Lambertuskerk, nieuw orgel. De vrij traditionele dispositie van tien registers had als basis een Prestant 8' en Bourdon 16'. Er was ruimte voor een tweede klavier. In 1862 is het orgel gerenoveerd en in 1878 is het naar achteren geplaatst. In 1937 bouwden de Gebr. Vermeulen een nieuw orgel met gebruik van delen van het oude. Van de zeven registers zijn er zeker drie uit het oude orgel overgenomen (Roerfluit, Octaaf 4' en Octaaf 2').²² Dit pijpwerk zou van Kuerten afkomstig kunnen zijn. Van het oude orgel is een mooie foto bewaard gebleven.

Engelen, foto BHIC

1840, Elden (Arnhem), R.-K. St.-Lucaskerk. Kuerten bracht een oud orgel van Van Peteghem met negen registers over van de parochiekerk van Wijk bij Duurstede naar Elden. De dispositie bevatte geen tongwerk.²³ In 1902 kwam er een nieuwe kerk tot stand, waarin Winkels een nieuw orgel plaatste.

1840, 's-Hertogenbosch, Hervormde Kerk, schoonmaak van het Bätz-orgel voor f 200, -. Hierna volgden enkele jaren van onderhoud tot uiterlijk 1845.²⁴

1841, 's-Hertogenbosch, Sint-Jan, onderhoud plus verstevigen en foelieën van de frontpijpen. Kuerten declareerde 55 werkdagen plus materiaalkosten boven het contractueel overeengekomen werk.²⁵

1843, Niftrik, R.-K. St.-Damianuskerk, een nieuw orgel geleverd met acht registers. Opvallend in de dispositie is een Querfluit 4' en als tongwerk een Dulciaan 8'.²⁶ De kerk is in de Tweede Wereldoorlog verwoest.

1843, Overasselt, R.-K. St.-Antonius Abt, nieuw orgel door "A.A. Keurten". Hij gebruikte hierbij pijpwerk van het oude orgel van de parochiekerk in Grave. Het orgel was een geschenk van de pastoor en kostte ongeveer f 5000, -. "Prijkt met een welgeordonde kast, is fraay beschilderd". De dispositie met achttien registers is verderop te vinden. Uit een andere bron valt op te maken dat de schenking van de pastoor de aanleg van het Positief mogelijk maakte, in 1847. De keuring geschiedde door Kloosterman uit Wychen, Hageman uit Neerbosch en Hoff uit Huissen.²⁷ In 1891 kwam een nieuwe kerk tot stand, waar het orgel vermoedelijk nog een tijd dienst gedaan heeft. In 1922 is er een nieuw orgel geleverd door Seifert uit Kevelaer, dat in 1957 is gerenoveerd door de Gebr. Vermeulen uit Weert.

Circa 1845, Groessen, R.-K. St.-Andreaskerk, nieuw orgel. In feite heeft Kuerten het bestaande Westfaalse orgel van omstreeks 1680 gerenoveerd. De dispositie met tien registers

Aardenburg St.-Baaf

ziet er nogal onwaarschijnlijk uit, omdat er twee achtvoets gedekten zijn (Bourdon en Gedakt), twee vulstemmen (Cimbel 1' en Mixtuur 3-4 sterk) en twee tongwerken (Kromhoorn 8' een Schalmey 8').²⁸ In deze vorm deed het orgel dienst tot 1953, toen Elbertse een nieuw instrument leverde. Flentrop gebruikte de oude kas met het prachtige front in de St.-Baaf van Aardenburg als rugwerk in 1955.

1845, Beusichem, Hervormde Kerk, uitbreiding van het orgel van Meere (uit 1787) met een Positief van vijf registers door "Keurten, orgelmaker te Huizen". "Daar de kast van het oude werk te klein werd bevonden, moest de windlade van het positief zijdelings dwars aan de rechterzijde aangebragt worden". Ruim tien jaar later was het orgel "voor een groot gedeelte onbruikbaar geworden" en is het vervangen door een nieuw instrument van Bätz & Co.²⁹ Het oude orgel is verkocht aan orgelmaker Van Oeckelen in Haren, die het in 1859 plaatste in de Hervormde Kerk van Zuidlaren. In 1936 is het pneumatisch gemaakt door de firma Spiering uit Dordrecht, maar het oude pijpwerk bleef grotendeels gehandhaafd. In 1980 heeft de firma Blank uit Herwijnen het orgel gerestaureerd en weer mechanisch gemaakt. Op het positief staan nog de vijf registers van Kuerten: Roerfluit 8', Viola di gamba

Zuidlaren

8', Flute d'amour 4' (oorspronkelijk 8' discant), Prestant 4' en Woudfluit 2'.

1846, Grave, Hervormde Kerk, "herstelling, intonatie en stemming". De kosten van *f* 66, - zijn pas op 18 mei 1848 uitbetaald. Hierbij noteerde Kuerten dat het orgel jaarlijks moest worden nagezien en gestemd om het in orde te houden, wat hij telkens voor *f* 7, - wilde doen.³⁰

1846, Driel, R.-K. H. Maria Geboortekerk, nieuw orgel voor *f* 1500, - door Kuerten. Tussen de elf registers vallen een Flute d'amour 8' discant en een Echofluit 4' op. Het orgel is gekeurd door Perquin uit Arnhem.³¹ In 1870 kwam een nieuwe kerk tot stand waarin Van Puffelen een jaar later een nieuw orgel plaatste dat de Tweede Wereldoorlog niet overleefde.

1847, Weurt, R.-K. St.-Andreaskerk, vernieuwing van het bestaande orgel. Dit was in 1777 gebouwd door Frederik Heyneman uit Nijmegen. In 1838 voerde Kuerten al een reparatie uit. In 1843 vervaardigde hij nieuwe balgen en stemde hij het orgel gelijkzwevend, volgens een inscriptie op een pijp. In 1846 plaatste hij een Trompet, in 1847 volgden een nieuwe kas, windlade en mechanieken. Organist Hageman wijdde het 'nieuwe' orgel in op 10 oktober 1847. In de dispositie vallen een Flute à bec 4' en Sedecima 1½' op. De balgen zijn in 1859 al vervangen door nieuwe van de Gebr. Gradussen. In 1980 restaureerde Verschueren het orgel, waarbij onder meer een nieuw klavier is aangelegd. Windlade, mechanieken en Trompet zijn nog afkomstig van Kuerten.³²

Weurt

1849, Loenen, overplaatsing van het eerder besproken orgel vanuit kasteel Ter Horst naar de nieuwe St.-Antonius Abtkerk. In 1893 moest het orgel plaats maken voor een nieuw van de Gebr. Gradussen.³³

1849, Heteren, Hervormde Kerk, nieuw orgel met oud pijpwerk. Gekeurd en in gebruik genomen door Kalshoven, organist in Wageningen. In de dispositie van acht registers valt een Echofluit 4' op, terwijl een tongwerk ontbreekt.³⁴ Broekhuyzen meldt dat de kerkvoogden het Heyneman-orgel uit 1777 van de katholieken in Weurt hadden aangekocht en dat Kuerten het pijpwerk gebruikte voor zijn orgel. Deze informatie kan niet kloppen, aangezien het orgel in Weurt nog vol zit met pijpwerk van Heyneman uit 1777. Waarschijnlijk heeft de informant (Kuerten?) gegevens door elkaar gegooid. De kerk van Heteren is in 1944 verwoest.

1850, Ooij en Persingen, R.-K. St.-Hubertuskerk, levering van een nieuw orgel met tien registers. In de dispositie valt een Holfluit 3' op. Al snel bleken de balgen slecht en in 1858 was het hele orgel onbruikbaar. Na een noodreparatie moest orgelmaker Smits in 1861 het orgel compleet reviseren, waarbij hij aan alle registers de twee laagste pijpen toevoegde.³⁵ In 1929 is het orgel vervangen door een nieuw instrument van de firma Valkx & Van Kouteren, waarvoor in 1963 weer een nieuw orgel in de plaats kwam.

1858 en 1859, Veenhuizen, Hervormde Kerk, kleine reparaties aan het orgel. In 1856 had Van Oeckelen uit Haren een tweedehands orgel (van Hillebrand uit 1820) in Veenhuizen geplaatst. Het staat er nog.³⁶ Vermoedelijk onderhield Kuerten ook het orgel in de katholieke kerk van Veenhuizen.

Door sommige details van de beschrijvingen bij Broekhuyzen wordt de indruk gewekt dat zij rechtstreeks door Kuerten aan hem toegestuurd zijn. Dit zal in of rond 1852 gebeurd zijn. Van werkzaamheden in Amsterdam of omgeving is niets bekend.

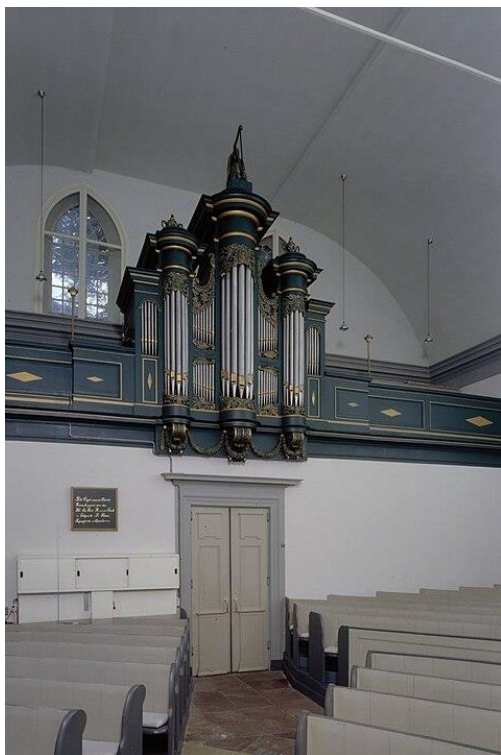
Bouwstijl

Huisen was geen voor de hand liggende plaats om een orgelmakerij op te zetten, want het stadje was in de eerste helft van de negentiende eeuw totaal verpauperd door de vroegere Duitse overheersing en soevereiniteitsoverdrachten in de Franse Tijd. Kuerten moet er toch

een kans voor gezien hebben. Hij zal wel bij een gevestigde orgelmaker in de leer zijn geweest, maar directe archiefgegevens daarover zijn er niet.

Er is ook nauwelijks materiaal van Kuerten zelf bewaard gebleven. Dat is ten dele het gevolg van de Tweede Wereldoorlog, die aan het einde hevig woedde in het gebied waar Kuerten werkzaam was. Maar er zijn ook aanwijzingen dat zijn producten niet degelijk waren. Zijn nieuwe orgel in Ooij was na acht jaar onbespeelbaar en het gerenoveerde orgel in Beusichem heette na tien jaar onbruikbaar. De balgen die hij in 1843 bij het orgel van Weurt aanlegde, moesten al in 1859 vervangen worden. Zijn onderhoudswerkzaamheden in de twee hoofdkerken van Den Bosch werden een paar jaar later beëindigd. Het orgel van Driel (1846) is al in 1871 vervangen. Het ‘nieuwe’ orgel dat Kuerten in 1840 in Loenen bouwde is in 1893 opgeruimd. Al met al resteren er slechts een halve kas in Bemmeloord, een windlade, claviatuur en mechanieken in Weurt en enig pijpwerk in Zuidlaren, een Trompet in Weurt, en misschien nog drie registers in Engelen.

De orgelfronten leveren eenzelfde verwarrend beeld. De kas en het sobere vijfdelige front van het orgel in Bemmeloord worden gedateerd op 1834 en dus aan Kuerten toegeschreven, maar zij zijn deernisloos gehavend. De kas en het front van Hummelo zijn in 1883 samengesteld door Leichel. Het middendeel is door sommigen toegeschreven aan Kuerten, maar dat is

Hummelo foto beeldbank RCE

onwaarschijnlijk omdat diens orgel te koop was gezet. Het oude, vijfdelige middendeel in Hummelo is zeer karakteristiek door het overvloedige snijwerk. Het vertoont een sterke overeenkomst met het front van het orgel in de Evangelisch Lutherse Kerk in Culemborg, dat vervaardigd is door Lindsen in 1838. Dit betekent dat het front van Hummelo eerder aan Lindsen toegeschreven kan worden. In 1840 voltooide Kuerten een orgel voor Engelen, waarvan de foto een front met onderpositief toont, namelijk een hoofdwerk met zeven delen en een positief met vijf. Het heeft een hoogst eigenaardige, vlakke kruldecoratie van zaagwerk. In Weurt is eveneens een merkwaardige kas met front bewaard gebleven met drie velden en sober snijwerk. Hier is in het kerkarchief een brief van Kuerten bewaard gebleven uit 1846 waarin hij de pastoor aanspoort om een nieuwe kas te laten maken. Met andere woorden, de bewaarde kas is waarschijnlijk niet van de hand van Kuerten.

De veertien overgeleverde disposities geven evenmin veel houvast, omdat er in de meeste gevallen sprake was van renovatie of van nieuwbouw met behulp van ouder pijpwerk. De dispositie van het grootste orgel, dat van Overasselt, luidt als volgt.

Manuaal	Positief	Pedaal van twee octaven
Prestant 8'	Prestant 4'	aangehangen
Viol di Gamba 8'	Holpijp 8'	
Bourdon 16'	Salicionaal 8'	klavieren van vier en een half octaaf
Flute travers D 8'	Flaut d'amour 8'	manuaalkoppel
Octaaf 4'	Flute douce 4'	
Roerfluit 4'	Gemshoorn 2'	
Nazard 3'	Carillon D 3 st.	
Octaaf 2'	Kromhoorn 8'	
Mixtuur 3 st.		
Trompet 8'		

Opvallend in deze dispositie is het ontbreken van een gedekt 8' op het Manuaal en de Duitse aanduiding van de Flaut d'amour. Het register Carillon is voor 1847 ouderwets. In de andere disposities vallen, afgezien van vermoedelijke vergissingen (in spelling of voethoogte) nog enkele zaken op. Geregeld komt een galante Quint 1½' voor, eenmaal met de Italiaanse naam Sedecima (Weurt). In Niftrik valt de registernaam Querfluit op, nogal Duits. De Flute d'amour komt geregeld voor, meestal als discantstem. De naam Flûte à bec in Weurt is al door Heyneman aan het bewuste register gegeven. Op late orgels komt tweemaal een Echofluit 4' voor. Ook de Flute/Flaut d'amour verschijnt pas vanaf 1845. De algemene indruk van de disposities is dat Kuerten er een vroegclassicistische bouwstijl op nahield, al enigszins ouderwets voor die tijd.

De registernamen Flute d'amour, Echofluit en Sedecima kunnen ontleend zijn aan het boek *Het orgel en deszelfs zamenstel* van Julius Seidel, waarvan de Nederlandse vertaling in 1845 verscheen. In meerdere disposities komt een Bourdon 8' voor. Dit is een typische aanduiding die bijvoorbeeld Nolting standaard gebruikte (meestal Bourdon of Bordun) in plaats van Holpijp. Iets dergelijks geldt voor de Prestant 4' naast de Prestant 8', die in een paar gevallen door Broekhuizen als tweemaal Prestant 8' is overgenomen. Nolting noemde de 4' in de regel Prestant, geen Octaaf. Dit kunnen vingerwijzingen zijn naar een leermeester.

In het overwegend katholieke Huissen had Jacob Courtain rond 1777 een orgel in de parochiekerk gebouwd. Broekhuizen weet te melden dat het orgel van de katholieke kerk in 1812 geheel "vermaakt" was door Nolting. Over het oude orgel staat er nog een curieuze mededeling: "In hetzelfde is pijpwerk gevonden, dat geacht kon worden vier eeuwen oud te zijn".³⁷ In de volgende jaren zal Nolting dit orgel geregeld onderhouden hebben. In de eerste helft van de negentiende eeuw was hij de toonaangevende orgelmaker in de verre omgeving: Arnhem, de Liemers, de Betuwe, Nijmegen en nog verder.

Het is goed denkbaar dat Kuerten op een of andere manier het orgelmakersvak bij Nolting geleerd heeft. De disposities van Kuerten en zeker Duitse registernamen passen in het patroon van Nolting. Speciaal de enig overgebleven Trompet van Kuerten vertoont de opmerkelijke klassieke Franse factuur die Nolting hanteerde. Het valt trouwens te betwijfelen of Kuerten zelf metalen pijpen maakte. Zijn advertentie uit 1838 kan erop duiden dat hij dat niet kon. Bovendien zagen we dat de meeste van zijn orgels zijn samengesteld met behulp van oud pijpwerk. Van de weinige registers die nog op zijn naam staan is het dus maar de vraag of ze van zijn hand zijn. Dan is er nog de eigenaardige ingreep van Smits aan het orgel in Ooij, namelijk de toevoeging van de twee laagste pijpen aan alle registers, wat een indicatie kan zijn voor (te) enge mensuren bij Kuerten.

Er is nog een andere verwijzing in het werk van Kuerten naar Nolting, namelijk het front van het orgel in Engelen. Het hoofdwerk met zeven delen en een positief met vijf delen komt bij Nolting vaak voor. Maar in Engelen wijken de vlakke buitentorens van het positief en vooral de vlakke decoratie sterk af van de werkwijze van Nolting. Kuerten was van huis uit timmerman en kon zelf orgelkassen bouwen. Waarschijnlijk heeft hij zelf de kas en het snijwerk van Engelen in elkaar gezet.

Mogelijke medewerkers

Antoon Kuerten heeft het vak van timmerman ongetwijfeld geleerd van zijn vader. Toen de zoon zijn orgelmakerij begon, zal zijn vader meegewerkt hebben, bijvoorbeeld bij de vervaardiging van kassen. Een bevestiging van deze rol zijn de advertenties die drie maanden na de dood van senior in 1838 verschenen om twee nieuwe schrijnwerkers te werven.

Maar min of meer vanaf het begin duikt bij werkzaamheden van Kuerten de naam op van Johann Bernhard Heinrich Stöcker, min of meer als compagnon. Hij is geboren op 13 januari 1798 in Mettingen (D). Op 14 juni 1839 trouwde hij in Huissen met Lutgardis Rutjes, die dezelfde achternaam draagt als de moeder van de Kuerten. Stöcker heette bij zijn huwelijk schrijnwerker. Hij overleed in het huis van bewaring in Arnhem op 13 september 1844. Hij stond toen te boek als orgelmaker, woonachtig in Huissen. Bij Broekhuizen komt eenmaal een – ongedateerde – activiteit voor van Stöcker alleen: de plaatsing van een kabinetorgel in de Doopsgezinde Kerk van Nijmegen.³⁸ De laatste keer dat Stöcker samen met Kuerten genoemd wordt, is in 1834. De samenwerking zal daarna verbroken zijn, misschien kort vóór de publicatie van de eerder genoemde wervingsadvertenties.

Weurt claviatuur (foto van orgbase)

In het bevolkingsregister van Amsterdam staat de oudste zoon Jan Kuerten al als orgelmaker genoteerd, in 1853-54. Bij zijn huwelijk twintig jaar later was hij timmerman, zoals gezegd in Nijmegen. Het kan goed zijn dat hij zijn vader een tijdje geassisteerd heeft.

Maar er is nog een flinke reeks orgelmakers die in de eerste helft van de negentiende eeuw in Huissen woonden en met Kuerten te maken gehad kunnen hebben. Ik laat ze kort in chronologische volgorde langs komen. De reeks is zo interessant dat het de moeite waard is om er een andere keer uitgebreid op terug te komen.

Antonie Derkzen van Angeren is geboren in Huissen eind 1803. Rond 1830 was hij in Breda gelegerd als beroepsmilitair bij de Artilleriecompagnie Geldersche Schutterij. Eind 1834 verliet hij de dienst om orgelmaker te worden. Hij moet dit vak geleerd hebben bij Cornelis van Oeckelen en zonen, van wie hij veel stijlkenmerken overnam in zijn werk. Hij overleed in Breda in 1900.³⁹ Hij was een paar jaar ouder dan Kuerten en zal hem gekend hebben, maar er is weinig reden om aan te nemen dat zij ooit een connectie hadden.

Theodoor Vermeulen is geboren in Huissen op 1 april 1820. In de loop van 1852 begon hij samen met Georg Krüll in Angermund (nu een voorstad van Düsseldorf) een orgelmakerij. Op 22 februari 1854 trouwde hij te Huissen met Sibilla Krüll, een zus van Georg. Tussen 1852 en 1860 woonde Vermeulen in Angermund, daarna werkte hij zelfstandig, voornamelijk vanuit Huissen. Hij overleed in Angermund op 21 juni 1872.⁴⁰ Hij moet wel bijna een medewerker van Kuerten zijn geweest, tussen ongeveer 1835 en 1852.

Johannes Josephus Leijser is geboren in Huissen op 1 januari 1821. Rond 1844 is hij naar Brussel vertrokken om bij Merklin en Loret te gaan werken. Kort na 1846 werd hij medewerker bij Clerinx te Sint-Truiden (B) en in 1850 verhuisde hij naar Maastricht om samen met Pereboom een bedrijf te beginnen. Leijser moet Kuerten gekend hebben en kan zijn loopbaan bij hem begonnen zijn. Hij overleed in Sint-Truiden in 1903.⁴¹

Zijn broer Norbertus Stephanus Leijser is op 6 juni 1825 in Huissen geboren. In 1852 kwam hij als schrijnwerker vanuit Nijmegen bij zijn broer Jan in Maastricht inwonen, om later dat jaar naar Luik te vertrekken. Daarna vestigde hij zich in Huissen als piano- en orgelmaker. Gregoir vermeldt hem daar (1865). In 1869 verhuisde hij naar Zutphen, waar hij tot zijn dood in 1899 een piano- en orgelzaak had. Hij kan zijn broer opgevolgd zijn bij Kuerten.⁴²

Henricus Dominicus Lindsen kwam uit het 7 km verderop gelegen Haalderen, een gehucht van Bommel. Hij is in 1794 katholiek gedoopt in de kerk van Hulhuizen (Gendt). In 1812 woonde Lindsen nog bij zijn ouders en stond hij ingeschreven als orgelmakersknecht, vermoedelijk bij Peter Torley in Nijmegen. In 1826 was Lindsen in dienst van de Utrechtse orgelmaker Abraham Meere, vermoedelijk al een tijd. Hij begon in 1830 een eigen bedrijf in Utrecht.⁴³ Hoewel niets erop wijst dat Lindsen en Kuerten met elkaar te maken hadden, was Lindsen rond 1820 wellicht de orgelmaker die het dichtst bij de jonge Kuerten werkzaam was. Hij overleed in Utrecht in 1860.

Fortuin of onhandigheid

Kuerten is ongetwijfeld triest aan zijn einde gekomen in Veenhuizen. Wat hij op zijn kerfstok had is niet duidelijk, bijvoorbeeld of hij schulden had gemaakt, aan de drank was, of ontzettende pech had gehad, maar kennelijk is hij aan lager wal geraakt. Bij zijn opname in het ziekenhuis in Amsterdam was hij al met de politie in aanraking geweest. Ook de vermelding van zijn beroep eind 1855, mandenmaker, kan erop wijzen dat hij zich als orgelmaker onmogelijk had gemaakt.

Er is wel een patroon waarneembaar in de zaken die we van hem weten. Zijn samenwerking met Stöcker werd na een paar jaar verbroken. Het onderhoud aan de prestigieuze orgels van Den Bosch stakte na een paar jaar, rond 1844. In dit jaar overleed Stöcker in Arnhem in het huis van bewaring, dus die had vermoedelijk ook iets strafbaars op zijn geweten. Is het toeval dat Jan Leijser juist rond die tijd naar Brussel vertrok? Acht jaar later was de situatie in de orgelmakerij in Huissen nog dramatischer, want de verhuizing van Kuerten en zijn gezin naar Amsterdam lijkt op een vlucht, terwijl in dezelfde tijd Vermeulen

naar Angermund vertrok en Norbert Leijser naar Maastricht. Er moet iets ernstigs gebeurd zijn, want deze mannen gaven hun bedrijf en de uitgebreide klandizie in en rond de Betuwe op.

Kuerten moet best wat in zijn mars gehad hebben. Bij bijna alle berichten over zijn orgels staat nauwkeurig aangegeven wie ze goedkeurde en de inspelingsverrichtte. Daar zaten gerenommeerde organisten bij zoals Hageman en Perquin. Twee advertenties met aanbevelingen in de *Opregte Haarlemsche* in de jaren 1830 en twee in de *Noord-Brabander* laten zien dat Kuerten meer dan regionale ambities had. Het meest opzienbarend is het onderhoudscontract met het kerkbestuur van de Sint-Jan in Den Bosch voor twaalf jaar. Organist Paulus Verbeke, die nota bene zelf in orgels handelde, moet in Kuerten een vakman gezien hebben. Maar deze moet zichzelf vooral goed hebben kunnen presenteren. Na alles wat er misliep met zijn werk, en dat was nogal wat zoals we zagen, wist hij toch telkens weer kerkbesturen en organisten te overtuigen. Was hij een fantast, die bijvoorbeeld aan Broekhuizen schreef dat er vroeger in het orgel van de parochiekerk van Huissen pijpwerk van wel vier eeuwen oud zat en dat het oude orgel van het nonnenklooster van Huissen in de zeventiende eeuw gebouwd was in Haarlem?⁴⁴

De opmerkelijke reeks orgelmakers die in de eerste helft van de negentiende eeuw in en vlakbij een plaatsje zoals Huissen woonde is ongetwijfeld een gevolg van de grote vraag naar kerkorgels die rond 1825 in Nederland ontstond en aanhield tot ongeveer 1875, vooral in katholieke kringen. De bijdrage van Kuerten aan die reeks lijkt te zijn, dat hij eerder zijn medewerkers afstootte dan vast wist te houden.

Noten

¹ De geboortedatum en –plaats staan in zijn overlijdensakte, Arnhem, Gelders Archief (voortaan: AGA), Burgerlijke Stand (voortaan: BS) Gelderland, Huissen, toegang 0207, inv. nr. 4007.11, akte 36.

² De geboortedatum en –plaats staan in zijn huwelijksakte, 's-Hertogenbosch, Brabants Historisch Informatie Centrum, BS, Huwelijksregister 's-Hertogenbosch, jaar 1836, toegang 50, inv. nr. 3939, akte 181.

³ Albert Janssen, 'De orgelmaker Jacob Courtaïn', in: Maarten Seijbel (red.), *Twintig verhalen over het orgel en nog wat* (Elburg 1998) 123-187.

⁴ *De Noord-Brabander* 16-6-1838 en de *Opregte Haarlemsche Courant* 19-6-1838. De orgelmakersgezel is alleen in de *Opregte Haarlemsche* gevraagd.

⁵ Stadsarchief Amsterdam, Bevolkingsregister periode 1851-1863, Archief 5000, Bevolkingsregister 1851-1853, inv. nr. 683, fol. 1516 en Bevolkingsregister 1853-1863, inv. nr. 430, fol. 1131.

⁶ AGA, BS, Huissen, toegang 207, inv. nr. , akte 71.

⁷ Stadsarchief Amsterdam, Patiëntenregisters, archief 5268, periode 1855, inv. nr. 2521, fol. 160.

⁸ Drents Archief, Inschrijvingsregisters van veroordeelde bedelaars en vrijwilligers 1822-1866, archief 137.01, deel S, inv. nr. 437, akte 622. Idem, deel X, inv. nr. 442, akte 4582. In de eerste akte is de naam Keurten, in de tweede Kuerten.

⁹ AGA, BS, Nijmegen, toegang 207, Huwelijk 1874, inv. nr. 1110, akte 98. 's-Hertogenbosch, Brabants Historisch Informatie Centrum, BS 's-Hertogenbosch, Overlijden 1877, archief nr. 50, inv, nr. 4260, akte 709.

¹⁰ George Hendricus Broekhuizen, *Orgelbeschrijvingen* (Amsterdam 1986) met commentaar van Arend Jan Gierveld (Amsterdam 1993), ingedeeld op beginletter van plaatsnaam en volgnummer.

¹¹ A. w. H 59.

¹² Hans van der Harst, *Het grote orgel in de kathedrale basiliek van St. Jan te 's-Hertogenbosch* (Hilversum 1980) 100.

¹³ Broekhuizen B 92. *Opregte Haarlemsche Courant* 20-1-1835.

¹⁴ Frans Pauwelsen, 'Huissense 'kolonisten-verpleegden' (11)', in *Historische Kring Huessen .../5* (2023), 124-126. Rogér van Dijk, 'Orgelbouwnieuws, Herveld, R.-K. St.-Willibrorduskerk', in *de Orgelkrant* juli/augustus 2003, 6-7.

¹⁵ Van der Harst, *Het grote orgel*, 102.

¹⁶ Website *Orgelnieuws*, orgelbouwnieuws 11 december 2013, <https://www.orgelnieuws.nl/18e-eeuws-orgel-lutherse-kerk-nijmegen-gereconstrueerd/>, geraadpleegd 16-1-2024.

¹⁷ Van der Harst, *Het grote orgel*, 101.

-
- ¹⁸ Broekhuizen K 34.
- ¹⁹ *De Godsdienstvriend* deel 43 (1839) 221. De plaats heet daar “Wijler bij Cranenburg”. Frans Jespers, ‘Orgelberichten uit ‘De Godsdienstvriend’, *de Mixtuur* nr. 45 (april 1984), 587-596.
- ²⁰ Broekhuizen L 61. Corrie de Kool, ‘Het orgel van de schuilkapel van kasteel Ter Horst in Loenen’, in *Het Orgel* 101 (2005) 14-18.
- ²¹ Broekhuizen H 104.
- ²² Broekhuizen E 21. Frans Jespers en Ad van Sleuwen, *Tot roem van zijn makers, een studie over J.J. Vollebregt & Zoon, Meester orgelmakers te 's-Hertogenbosch* ('s-Hertogenbosch 1983) 179.
- ²³ Broekhuizen E 38.
- ²⁴ Gert Oost, *De orgelmakers Bätz, een eeuw orgelbouw in Nederland* (Alphen aan den Rijn 1975) 307.
- ²⁵ Van der Harst, *Het grote orgel*, 103.
- ²⁶ Broekhuizen N 52.
- ²⁷ Broekhuizen O 52. *De Godsdienstvriend* deel 58 (1847) 321. Jespers, ‘Orgelberichten’, 591.
- ²⁸ Broekhuizen G 70.
- ²⁹ Broekhuizen B 99.
- ³⁰ Wout van Kuilenburg, *Grave bijna zes eeuwen orgelstad* (Elburg 2002) 29.
- ³¹ Broekhuizen D 66.
- ³² Broekhuizen W 58. Hans van der Harst, ‘Het orgel in de St. Andreaskerk te Weurt bij Nijmegen’, in *Het Orgel* 77 (1981) 2-4.
- ³³ De Kool, ‘Het orgel van de schuilkapel’.
- ³⁴ Broekhuizen H 106. *Godsdienstig weekblad en kerkelijke courant* 3 (1849) nr. 6, 3.
- ³⁵ Broekhuizen O 54. Jan Boogaarts, *De orgelmakers Smits te Reek bij Grave* (Zutphen 2017) 234 en 517.
- ³⁶ Artikel ‘Veenhuizen, Hervormde Kerk’ op de website <https://orgelsindrenthe.nl>, geraadpleegd 26-1-2024.
- ³⁷ Broekhuizen H 60.
- ³⁸ AGA, BS dubbel 1811-1902, archief 207, Huissen Huwelijken, inv. nr. 4033.03, akte 24 en Arnhem Overlijdens, inv. nr. 386.05, akte 341. Broekhuizen N 10 spelt de achternaam van de orgelmaker als “Stukker”.
- ³⁹ Frans Jespers, ‘C.J. Rogier, maker van orgels en kerkelijke meubelen’, in *de Mixtuur* nr. 30 (1980) 754-771, hier 755 en 770.
- ⁴⁰ Wout van Kuilenburg, *Het werk van de orgelmakersfamilie Van Eijsdonck/Van Nistelrooy/Kuijte* ('s-Hertogenbosch 1983) 158.
- ⁴¹ Frans Jespers, Henk van Loo en Ton Reijnaerds, *Pereboom & Leijser, orgelmakers te Maastricht* (Maastricht 1998) 31-33.
- ⁴² A.w. 31-32.
- ⁴³ Wilbert van Breukelen, *H.D. Linsden, een Utrechtse orgelmaker* (Utrecht 1981) 4-6.
- ⁴⁴ Broekhuizen W 23.